

Fagot uitgelicht

Het is lastig vast te stellen welke vraag vaker wordt gesteld: de zich verloren voelende fagottist: "Wat doe ik hier eigenlijk?" of de zoekende dirigent: "Wat kan ik met ze doen?"

Sinds 25 - 30 jaar is het gebruikelijk in een harmonieorkest liefst twee fagotplaatsen bezet te hebben. Maar vervullen de fagotten ook steeds een nuttige, muzikale functie in het harmonieorkest dan alleen een visuele?

In de muziek voor symfonisch blaasorkest slagen steeds meer componisten erin de fagot zijn plek te geven. Goede voorbeelden hiervan zijn te vinden in de composities van Johan de Meij, James Barnes en Alfred Reed. Fagottist en dirigent zijn er gelukkig mee. Maar bij de oudere, maar ook nog hedendaagse composities, transcripties en arrangementen kun je de fagottisten net zo goed thuis laten: je hoort ze toch niet! En als de dirigent een fout bij de fagotten dan toch waarneemt, dan zijn verkeerde aanwijzingen niet ongewoon. Bij de opleiding van hafa-dirigenten is helaas weinig tijd om alle instrumenten uitvoerig te behandelen. Fagottisten ondervinden dat aan den lijve.

Met dit artikel wil FagotClub Nederland een lans breken voor het instrument en zijn bespeler. De fagot kan aan de klankkleur van het harmonieorkest een extra dimensie geven.

Rol

Er is een beduidend verschil in de rol van de fagot in het symfonieorkest en die in het harmonieorkest. De eerste fagottist van een symfonieorkest speelt de belangrijke solopassages. De tweede fagottist geeft aan de houtblazerssectie met een baslijn de onderkant van de akkoorden. Beide fagottisten zijn vaak en duidelijk te horen.

In het harmonieorkest is de rol anders. De tweede fagotpartij is niet belangrijk en kan vaak weggelaten worden. Als sectie spelen de fagottisten meestal een verdubbeling van andere partijen. Natuurlijk hebben zij ook hun eigen momenten, maar hun geluid valt in het niet bij de bastuba's, de eufoniums, de saxen, de trombones. In transcripties krijgt de fagot natuurlijk de

oorspronkelijke solo's, maar verder volgt hij de partij die van cello, contrabas, altviool, hoorn, trombone of tuba. Vaak speelt de fagottist een complete lijn, zonder een kans te krijgen adem te halen. En af en toe rust is nodig, omdat door de trillingen van het grote riet de lippen snel vermoeid raken. In het symfonieorkest is die

geregelde rust normaal.

Het probleem is hoe de harmoniefagottist de energie kan verzamelen om de gevraagde solo's en de delen waarin hij of zij de partijen van andere instrumenten verdubbeld, te spelen.

De fagot heeft zijn technische beperkingen. Op een fagot kun je bijvoorbeeld een lage D niet *pp* inzetten zoals een basklarinet dat wel kan. Intonatie op de fagot ligt lastig. Alles mee willen spelen in een harmonieorkest staat voor de fagottist gelijk aan zelfmoord: je haalt dan zeker de eindstreep niet. Een solo is voor een fagottist belangrijker dan andere partijen verdubbelen. Een solo door een fagottist zonder embouchure klinkt voor geen meter! Wanneer een fagottist zelf die ruimte niet neemt of durft te nemen, wordt een aanwijzing in deze richting van de dirigent als bevrijdend ervaren.

Verdub belaar

Een werkbare oplossing zou kunnen zijn het systeem van de hoorns te gebruiken. De eerste fagottist speelt alle solo's en de tutti solo's als dat het ensemblespel en de balans ten goede komt. Beide fagottisten spelen andere opvallende gedeelten die gedubbeld beter klinken. De tweede fagottist assisteert de eerste in andere delen opdat deze enige rust krijgt. Dat kan in tutti delen waar *forte* gespeeld wordt en de fagotlijn ondergedompeld is in de rest van het orkest. Wanneer een krachtige fagotlijn gevraagd is, kan de tweede fagottist de eerste assisteren. Zo spaart de eerste zijn of haar lippen. In orkesten met drie fagottisten kan de middelste fagottist beide collega's helpen.

Het is onzin een fagottist *ff* te laten spelen, wanneer het om een verdubbeling gaat van andere, lage instrumenten, met name koper en saxen. De fagot is dan niet te horen. Met *f* of *mf* spaart de fagottist de lippen. In het tutti harmonieorkest mist de fagot de kracht om zich te laten gelden, waarom dan forceren? Het hoornsysteem geeft de eerste fagottist de mogelijkheid uit te rusten en te herstellen.

Het is een schande dat veel arrangeurs in een transcriptie of bewerking de fagot voornamelijk gebruiken als een verdubbelaar die zal verdrinken in de massa. En dat terwijl zijn rijke en prachtige klank een unieke kleur kan geven aan kleinere ensembles binnen het harmonieorkest.

Partij en aanpas sen

Het vraagt om problemen om in een transcriptie de fagot de cello- of contrabaspartij te geven. De strijker heeft geen adem nodig om zijn instrument te laten klinken, speelt de herhaalde zestienden eenvoudiger en accurater met zijn strijkstok, heeft vier verschillend gestemde snaren voor snelle arpeggio's.

Aanpassen van de fagotpartij is dan een mogelijkheid. Zeker in de muziek voor orkesten in de lagere divisies componisten en arrangeurs uitgaan van een globale instrumentatie. De dirigent kan de instrumentatie aanpassen rekening houdend met de mogelijkheden en de kwaliteiten van de orkestleden en de orkestbezetting. Dit hoort tot de verantwoordelijkheden van een dirigent. Als in een transcriptie de fagot wordt ingezet in combinatie met bariton saxofoon en bariton/tenor tuba blijft de fagot nergens.

Enkele voorbeelden:

Verander de zestienden in achtsten: het klinkt helderder en ritmischer.

Uit de Flight of the Bumblebee
Oorspronkelijke:

Aangepast:

Laat de fagottisten pas een herhalend ritmisch motief spelen als de andere, zware collega's niet meer nodig zijn.

Uit de Polowetzer Dansen
Oorspronkelijk:

Aangepast:

of

Wanneer de fagottist in het lage register snelle passages heeft te spelen, zal het slot van het pianomechaniek worden ingeschakeld. Daarmee komt de linker duim vrij voor snel spelen van de noten onder de lage E. Wanneer de partij dan vrij is van de noten boven de midden G *), blijft het gemakkelijker spelen.

In orkesten met een grotere bezetting dan 50 mensen zouden ook drie fagotten plus een contrafagot hun plek dienen te hebben.

*) de midden G:

Toonso ort aanpas singen

Soms lijkt het handig een transcriptie in Es groot te zetten, terwijl het origineel in D groot staat. De fagottist heeft dan een probleem in Mozarts Figaro's Hochzeit. Het karakter van de solo is weg en hij/zij moet een valse trillergreep gebruiken in het openingsfiguur. Stravinsky schreef de Berceuse in de Vuurvogel in es klein (6 mollen). Want dat gaat op de fagot gemakkelijker dan in d klein (1 mol)! Er zijn ook amateurfagottisten die belangrijke passages uit de symfonische orkestliteratuur studeren. Het wordt dan thuis en op de repetitie een heel gevecht met de gewijzigde toonsoort.

Stemming

"Je bent te hoog!", zegt de dirigent tegen de fagottist. De fagottist draait wat aan de es (de metalen buis waarop het riet bevestigd is) en speelt verder. De dirigent geeft een teken van goedkeuring.

In werkelijkheid heeft de fagottist niets aan het instrument veranderd. Want op 2,46 meter buis doe je weinig aan de stemming met minder dan één centimeter manoeuvreerruimte. Meestal zal de fagottist de ademsteun aanpassen. Wanneer het stemmingsprobleem structureel is, kan een kortere of langere es nodig zijn.

Tijdens buitenconcerten zal de stemming ook moeilijk zijn. De fagot verdubbelt vaak het lage koper. Maar het koper is sneller op temperatuur dan het hout. Een fagottist die gaat wedijveren met het fortissimo van het koper gaat zakken en produceert bijgeluiden door luchtstromen langs het riet.

Begeleiding

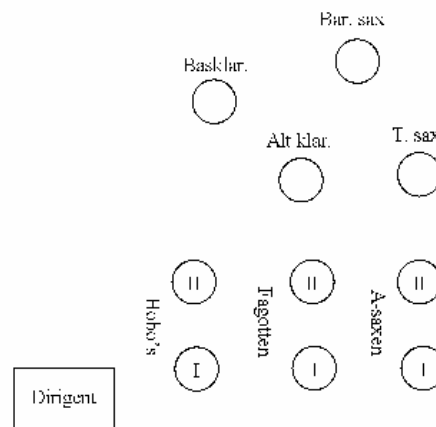
De fagot kent ook intonatieproblemen. Het is echt zaak voor de fagottist dit met een fagotprofessional op te lossen. De dirigent kan het probleem alleen maar signaleren. Goed bedoelde adviezen vanuit de eigen ervaring werken niet.

Niet elke fagottist heeft nog regelmatig contact met een professioneel fagottist in de vorm van lessen. Zeker bij belangrijke optredens als een concours is het advies: laat de fagottisten begeleiden door een professional. Het geeft hen een stimulans, waardoor ze kunnen uitgroeien tot zeer goede amateurfagottisten die ook niet vervangen of aangevuld hoeven te worden door een beroepsfagottist. Fagottisten verdienen een eerlijke kans van hun dirigent.

Positie

Veel dirigenten plaatsen de fagotten in een laatste rij in de buurt van het lage koper. Hoewel het logisch is deze instrumenten vanwege de gezamenlijke, muzikale lijnen bij elkaar te zetten, is het een slechte plek voor fagottisten. Door overcompensatie zal de fagottist vals en lelijk gaan spelen: de fagottist wil ook gehoord zijn! Een betere plek is vooraan aan het einde van een rij en liefst achter de hobo's. Beide dubbelriet

instrumenten hebben vaak dezelfde problemen. Zij kunnen elkaar dan ondersteunen. Ook zouden alt-, basklarinet en saxen in de buurt moeten zitten.

Projectie

De mate van projectie van de fagot is voor een deel afhankelijk van het instrument, het es en het riet. De rest is de mens die de fagot bespeelt. Een goed riet geeft, los geblazen, een kraaiend geluid, veel verschillende tonen. Geregeld onderhoud aan het instrument is nodig. Goede ademsteun is onontbeerlijk.

Bij een buitenconcert kan versterking van de fagotten met een goed geluidssysteem aan de fagottisten veel voldoening geven. Wanneer de hierboven weergegeven opstelling wordt gebruikt, zullen ook de andere groepen ervan profiteren.

Contra fagot

Er al eens aangedacht een contrafagot in te zetten op een plek waar één bastuba nog te hard is of te veel attaque heeft? Het lage geluid van de contra zal in tutti passages nog minder hoorbaar zijn, maar het geeft het orkest wel een rijkere klank. De kracht van dit instrument zit vooral in de intensiteit van de uitzonderlijke en diepe toon. FagotClub Nederland heeft een methode ontwikkeld, waarmee amateurfagottisten snel weg kunnen op de contrafagot.

Fagottino

Door de lengte van de buis en de daarbij behorende grote afstanden tussen de toongaten, is het niet mogelijk om al op jonge leeftijd op de fagot te beginnen. Voor

mensen met kleine handen kan een fagot enigszins aangepast worden. Voor kinderen is de fagottino ontwikkeld. Het instrument is een kwart of een kwint hoger dan de gewone fagot, omdat de buis korter is. Nu kunnen jonge mensen van zes jaar al op de fagot hun eerste lessen krijgen.

Soloconcerten

FagotClub Nederland beheert enkele transcripties voor harmonieorkest van concerten voor fagot en orkest of kan als intermediair fungeren om deze werken op de lessenaars te krijgen. Tegen een redelijke vergoeding en enkele vrijkaarten voor de leden van FagotClub Nederland zijn deze werken beschikbaar:

- Carl Maria von Weber, Fagotconcert in F
- Carl Maria von Weber, Andante e Rondo Ungarese

- Wolfgang Amadeus Mozart, Fagotconcert in Bes, KV 191
- Julius Fučík, Der alte Brummbär
- Johann Wenzel Kalliwoda, Variaties en Rondo, opus 57

Originele werken zijn:

- Jiri Pauer, fagotconcert
- Geert Brouwer, Taranduelle, kort werk voor twee fagotten en orkest

Vragen

FagotClub Nederland wil blije ledenfagottisten, gelukkige dirigenten en tevreden luisteraars. Dit is geen uitpuittend verhandeling over de fagot geworden. We denken wel met de gegeven informatie u als dirigent op weg te hebben geholpen. Mochten er nog vragen zijn, dan willen we graag meewerken bij het vinden van de antwoorden.

FagotClub Nederland

FagotClub Nederland is een vereniging van Nederlandse en Vlaamse fagottisten. Het doel is de ontwikkeling van het instrument, de fagottist en het repertoire te bevorderen, kennis en ervaringen uit te wisselen. de vereniging organiseert jaarlijks enkele bijeenkomsten, vaak in samenwerking met muziekscholen en conservatoria. Hierbij ontmoeten amateur- en professionele fagottisten elkaar. De website van de vereniging geeft informatie aan een breed publiek, maar er is ook een fagottistpool voor het vinden van inleenkrachten. Op 4 november 2006 organiseert FagotClub Nederland het eerste concours voor fagottisten in Nederland. De vereniging telt ongeveer 175 leden. Meer informatie is te vinden op de website www.fagotclub.nl.

De auteurs:

Maarten Vonk: professioneel fagottist en contrafagottist; nu gespecialiseerd in verkoop en reparatie van fagotten: FagotAtelier Maarten Vonk, Amersfoort.

Hans Vos: professioneel fagottist, dirigent, bandleider, docent

Hennie Stempher: amateurfagottist; communicatieadviseur; secretaris en webmaster van FagotClub Nederland.

Michel Bergenhuizen: professioneel fagottist en contrafagottist, dirigent, docent.